

Závěry dětských fokusních skupin

konaných Justiční akademii v rámci projektu

Zlepšení přístupu zranitelných skupin osob ke
spravedlnosti (2020 – 2023)

Norway
grants

Představení závěrů dětských fokusních skupin

Dětské fokusní skupiny

Pro vybrání témat dětských fokusních skupin se vycházelo z druhů řízení, která nejčastěji probíhají před soudy 1. stupně, a kde lze předpokládat aktivnější zapojení dětí a mladých lidí do jednotlivých řízení. Cílem bylo zjistit, zda se tato skupina zvláště zranitelných osob setkala se soudci nebo jinými soudními osobami, jakým způsobem, jak tato setkání probíhala, zda byla edukována o svých právech, zda a jak jich využila, jak bylo naloženo s jejím názorem a jak byla vyrozuměna o výsledku řízení. U určitých typů řízení bylo důležité i zjištění, zda u ní existovala povědomost o dalším období, které následovalo po rozhodnutí soudu a zda měla možnost být i v této fázi aktivní.

Pro formování dětských fokusních skupin a způsobu jejich průběhu bylo využito zkušeností a poznatků zástupců společnosti Lumos Czech Republic, která od roku 2008 do roku 2022 působila v oblasti pomoci dětem a mladým lidem na území České republiky jako dceřinná složka londýnské mateřské organizace. Hlavním cílem její činnosti v České republice bylo pomáhat vládním a místním úřadům se zavedením národního akčního plánu pro transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti, který byl schválen vládou v roce 2009.

Na základě uvedené analýzy a spolupráce byly zformovány celkem 4 dětské tématické fokusní skupiny :

- 1. Děti a rozvod
- 2. Děti a ústavní výchova
- 3. Děti a pěstounská péče
- 4. Děti a řízení ve věcech dětí mladších 15 let, které se dopustily činu jinak trestného.

Vzhledem k blízkosti problematiky první, druhé a třetí fokusní skupiny z hlediska zkušeností dětí a mladých lidí se soudním řízením, byl průběh těchto skupin podobný, byť se některé otázky více zaměřovaly právě na typ daného konkrétního řízení. Čtvrtá fokusní skupina byla svou podstatou od ostatních skupin odlišná, proto byl zvolen i jiný způsob zjišťování požadovaných poznatků a zkušeností.

Výběr dětí a mladých lidí pro jednotlivé dětské fokusní skupiny

Při formování každé fokusní skupiny bylo využíváno možností osobních kontaktů zapojených osob, soudních sociálních pracovníků, představitelů společností Lumos a jejich mládežnické

základny. V každé fokusní skupině se podařilo shromáždit několik mladých lidí, kteří byli ochotni podělit se o své názory a zkušenosti. I když v období let 2021 až 2022 nebyla celospolečenská situace z hlediska zdravotních omezení příznivá, přesto se podařilo všechny fokusní skupiny zrealizovat a získat potřebné poznatky.

Podmínky realizace jednotlivých fokusních skupin :

První fokusní skupina se konala dne 8. května 2021 v Praze, v sídle společnosti LUMOS Czech Republic. Účastnilo se jí 7 mladých lidí jako členů fokusní skupiny a mladí lidé spolupracující s hostitelskou společností, kteří měli zkušenosti s takovým typem spolupráce včetně zástupkyně této společnosti.

Druhá fokusní skupina se konala dne 12. března 2022 v Praze, v Justičním areálu Na Mičáncích, 28. pluku 1533/29b, účastnilo se jí 7 mladých lidí jako členů fokusní skupiny a mladí lidé spolupracující se společností LUMOS Czech Republic stejně jako u předchozí fokusní skupiny, a psychologka, která se společností spolupracuje.

Třetí fokusní skupina se konala dne 1. října 2022 v Praze, v Justičním areálu Na Mičáncích, 28. pluku 1533/29b, účastnili se jí 4 mladí lidé jako členové fokusní skupiny a psychologka, která pracuje s mladými lidmi, a která se účastnila i předchozí fokusní skupiny.

Čtvrtá fokusní skupina se konala dne 8. října 2022 v Pšově, Výchovném ústavu a středisku výchovné péče, účastnili se jí 3 mladí lidé jako členové fokusní skupiny a zástupci Justiční akademie.

Průběh setkání dětských fokusních skupin

První, druhá a třetí fokusní skupina

První, druhá a třetí fokusní skupina probíhala obdobným způsobem s ohledem na jejich zaměření. Nejprve byl zástupkyní Justiční akademie mladým lidem představen projekt, smysl a účel daného setkání, byly představeny osoby, které průběh zajišťovaly. Účast mladých osob ze společnosti LUMOS Czech Republic a psychologky byla zkoncipována do celého průběhu setkání, aby byl zajištěn co možná nejvyšší komfort jednotlivých účastníků skupiny. Další průběh fokusních skupin byl veden opatrovnickou soudkyní ve spolupráci s ostatními organizačními pracovníky Justiční akademie.

Dětem byla nabídnuta možnost účasti na fokusních skupinách tak, že formou odpovědi na otázky v dotazníku mohou své odpovědi uvést písemně. Jeden účastník tak učinil ve 3. fokusní skupině.

Úvodní tématická hra

Každé setkání začalo úvodní tématickou hrou, kdy formou škálování bylo nastíněno 5-6 tématických otázek. Škálování bylo rozděleno na 3 možnosti, pro interaktivní způsob vyjádření názoru se mohli mladí lidé pohybovat v prostoru, tak, aby se svými osobními zkušenostmi co

nejvíce přiblížili místu označujícím jejich odpovědi. Škála odpovědí byla stanovena na možnosti „zcela souhlasím – nemám na to vyhraněný názor/nevím – zcela nesouhlasím“. Mladí lidé měli možnost též neodpovědět.

Témata úvodní škálovací hry

- **Soudy jsou tu proto, aby nás chránily**

- většina dětí zcela souhlasila, menšina neměla vyhraněný názor,
- i tam, kde děti měly negativní zkušenost se soudem a průběhem řízení, vyjádřily svou víru v jejich ochranu soudem

Příklady odpovědí : „soud je od toho, aby mi zajistil bezpečí“, „soud je od toho, aby zajistil spravedlnost“, „jako dítě beru, že to tak je“ .

- **Když jsem byl/a u soudu já, měl/a jsem pocit, že se snaží udělat pro mě to nejlepší**

- část dětí nevěděla, jak na tuto otázku odpovědět,
- některé děti u soudu vůbec nebyly,
- jeden účastník druhé fokusní skupiny na to neměl vyhraněný názor, vysvětlil, že mu v době soudního řízení bylo 14 let a setkání se soudcem bylo stresující,
- část dětí odpověděla na otázku kladně.

- **Když se řešila moje životní situace, věděl/a jsem, na koho se obrátit o pomoc**

- v první fokusní skupině pouze menšina dětí odpověděla kladně,
- ve druhé fokusní skupině 1 účastník zcela souhlasil, 2 zcela nesouhlasili – vysvětlení : „bylo to „o nás bez nás“; „byla jsem v pěstounské péči a měla jsem sociální pracovníci, za tou jsem chodila“; „mohla jsem jít za lidmi z dětského domova“,
- ve třetí fokusní skupině byly odpovědi vyrovnané (2 zcela souhlasili, 2 zcela nesouhlasili) – odpovědi : „věděla jsem, za čím jdu“; „když jsem něco řekla, nikdo mi nevěřil“; „nevěděla jsem, že existuje OSPOD ani školní psycholog, všichni říkali, že si vymýšlím“.

- **Kontakt se soudem mi v těžké situaci pomohl a uklidnil mě**

- v první fokusní skupině děti, které se se soudem setkaly, pozitivně tuto skutečnost hodnotily, neboť byly zasaženy konfliktem rodičů a byl narušen jejich pocit bezpečí, jednalo se však o menšinu oslovených dětí,
- ve druhé fokusní skupině odpověděl pouze jeden účastník, že na to nemá vyhraněný názor,
- ve třetí fokusní skupině odpověděli 2 účastníci kladně, 1 účastnice nevěděla, 1 účastnice nebyla u soudu vůbec, odpovědi : “byla jsem u soudu 12x, byla jsem tam „pečená vařená“. Ta zkušenost (jednalo se o 2 rozdílné soudy 1. stupně) byla rovnocenná, bylo to

vždycky OK.“; u nerozhodné odpovědi : „byla jsem hrozně nervózní, stresovala jsem se, bylo to nové prostředí, nechápala jsem, o co jde, musel mi to vysvětlovat OSPOD“.

- **Pokud bych se v budoucnu účastnil/a soudního řízení, mám v soud důvěru, že rozhodne správně**

- u první fokusní skupiny byly odpovědi vyvážené v kladném i záporném smyslu,
- u druhé fokusní skupiny 2 účastníci odpověděli, že zcela souhlasí a 2, že na to nemají vyhraněný názor,
- u třetí fokusní skupiny 4 účastníci odpověděli kladně, odpovědi :

„když vím, že tam budu moci říct svůj názor, budu mít pocit, že to dopadne dobře“; „najala bych si právníka“; „mám pochyby o rozhodování o péči – mamka říkala, že tam být nemám (12 let), ale když soud nebude vědět všechno, může rozhodnout špatně“, „u soudu jsem nebyla, ale věřím, že soud rozhoduje správně“.

- **Věřím, že je možné soudnictví změnit tak, aby se v něm děti cítily lépe a byly vyslyšeny**

- v první fokusní skupině většina dětí odpověděla kladně,
- ve druhé fokusní skupině 3 odpověděli, že zcela souhlasí a 1, že na to nemá vyhraněný názor
- ve třetí fokusní skupině se otázka nepokládala.

Po úvodní škálovací hře následovalo vyplnění anonymních dotazníků zaměřených na daný typ řízení, které mladí lidé absolvovali. Dotazník a odpovědi na otázky v něm položené byly podkladem pro následnou diskusi nad danými tématy.

Témata otázek v dotazníku

- Soudní řízení
- Přímý kontakt se soudcem
- Návštěva soudu
- Samotný participační rozhovor
- Seznámení s rozhodnutím soudu
- Období po rozhodnutí soudu

Soudní řízení

- Otázky byly zaměřeny na zjištění, zda mladí lidé věděli, že je vedeno řízení, které se jich týkalo, jakým způsobem a od koho se to dozvěděli, jak by si přáli tyto informace získat, zda a jakým způsobem byli ohledně řízení kontaktováni, zda byli edukováni o svých právech v řízení, jakým způsobem, kdo to učinil, zda věděli o možnosti mluvit se soudcem, zda toho práva využili a s jakým efektem. V případě, že se necítili bezpečně, zda vědí, jakým způsobem by se mělo chování orgánů změnit.

- **Odpovědi :**

- „O soudu jsem se dozvěděla od OSPOD, o právech mi nikdo neřekl.“

- „Paní z OSPOD mě pozvala na kafe, měla jsem v tu chvíli důvěru, byla z oboru a rozuměla tomu, bylo to lepší, než u negramotných rodičů“.

- „Byla jsem v pěstounské péči, informace o probíhajícím řízení jsem dostala, když si mě přebírali pěstouni.“

- „Když mě brali rodičům, byly mi 3 roky, to jsem tomu nerozuměl, když mě domů vraceli, tak to bylo jako Mnichov – o nás, bez nás – „brutální nevědomí“.“

- „Byl jsem ve školce, o soudu mi řekli pěstouni, z porodnice jsem šel do kojeňáku, pak do pěstounské péče.“

- ohledně informací poskytovaných dítěti se u první a druhé fokusní skupiny jejich účastníci vyjadřovali tak, že buď informace neobdrželi, nebo byly informace poskytovány pracovníky OSPOD, u dětí, které prošly ústavní výchovou, pak si pro informace chodili „k tetám na noční službu“, u třetí fokusní skupiny všichni čtyři účastníci odpověděli, že informace obdrželi, svá práva využili tak, že sdělili svůj názor, jedna účastnice odpověděla : „měla jsem skvělou učitelku na občanku, která mi to dobře vysvětlila, takže jsem tomu rozuměla“.

Přímý kontakt se soudcem

Otázky byly zaměřeny na zjištění, zda mladí lidé byli seznámeni s možností rozhovoru se soudcem, s možnostmi průběhu tohoto rozhovoru, zda těchto možností využili, případně zda využili jinou možnost sdělení svého názoru, v případě, že bylo toto právo mladému člověku odepřeno, jak tuto situaci vnímal.

- **Odpovědi :**

- „U soudu jsem byla poprvé ve 14 letech, nevěděla jsem, jak to bude probíhat, nikdo se mnou o tom dopředu nemluvil, bála jsem se, soudce byl nepříjemný, pak jsem byla u soudu ještě 2x, ale vždy to bylo stejné.“

- „Děti se cítí provinile za to, že se soud děje. Soudce by jim mohl vysvětlit, že to jejich vina není a uklidnit je.“

- „Uvítala bych individuálnější přístup u soudce.“

- „Jednou jsem na výzvu OSPOD napsala na soud dopis, soudce to pak využil v rámci rozhodování.“

- „Kdybych věděla, že si s sebou můžu někoho vzít, asi bych u soudu byla otevřenější.“

- „Kdybych dřív věděla, co všechno se může/jaká mám práva a jak to bude probíhat, cítila bych se lépe.“

Návštěva soudu

Otázky byly zaměřeny na samotný průběh návštěvy mladých lidí u soudu, zda se na návštěvu nějak připravovali, s kým a jaký to mělo vliv na průběh rozhovoru se soudcem, pokud k přípravě nedošlo, zda by takovou možnost přivítali.

- **Odpovědi :**

- „Myslím, že by bylo fajn, kdyby děti dopředu přesně věděly, jak to bude konkrétně u toho daného soudu probíhat.“

- „Kdybych dostala nabídku jít se na soud nejdřív podívat, asi bych ji využila.“

- „Je mi jedno, kdo konkrétně by mi řekl, jak to bude u soudu probíhat, může to být OSPOD, soudní sociální pracovník nebo někdo z ústavu.“

- „Nechtěla jsem, aby mi někdo pomáhal, chtěla jsem si hlavně říci, jak to vidím já“.

Samotný participační rozhovor

Otázky byly zaměřeny na konkrétní průběh rozhovoru, místo, kde se odehrával, účast osob, na možnost na otázky neodpovídat.

- **Odpovědi :**

- „Vyjádřit názor bych chtěla, ale víc než jít k soudu, bych to chtěla napsat, například do dopisu.“

- „Já bych to raději řekl osobně, soudci nebo i soudnímu sociálnímu pracovníkovi.“

- „Já bych taky s někým raději mluvil, ale o samotě.“

- „Psaní je fajn, ale není to pro malé děti, které nemůžou psát, je to pro ně limitující.“

- „Já bych měl rád dětského ombudsmana, abych měl pocit, že se na někoho můžu obrátit, že je tu pro mě.“

- „Děti vnímají soudy jako strašák, ombudsman by mohl zkusit to špatné renomé napravit.“

- „Slovo soud a soudce zní tísnivě.“

- „Líbilo by se mi, kdyby soudci s dětmi jednali „mile, ale narovinu“.“

Seznámení s rozhodnutím soudu

Otázky byly zaměřeny na to, zda byli mladí lidé s rozhodnutím soudu seznámeni, jakou formou, zda měli potřebu reagovat, v případě, že seznámení nebyli, jak by si takové seznámení představovali a jak by to ovlivnilo vnímání jejich tehdejší situace.

- **Odpovědi :**

- „Chtěla bych, aby mi to řekla nejbližší teta v dětském domově, nebo ředitelka, pokud je v pohodě.“

- „Chtěla bych to slyšet ústně, a pak to dostat i písemně.“

- „A ideálně, kdyby mi to pak řekl ještě někdo z rodiny.“

- „Ale kdyby se lišily názory rodičů a sociálky, tak bych chtěl, aby mi to řekl soudce.“

- „Byla jsem u toho soudu, bylo to srozumitelné a OK.“

- „Chtěla bych být u rozhodnutí rovnou, abych k tomu mohla něco říct. Nemusela bych pak psát dopisy.“

- „Ve 12-13 letech bych ještě nebyl připravený jít k soudu, ale v 15 by to bylo OK.“

- „Mladším dětem bych určitě dala na výběr.“

- „I když jsou děti mladší, měli bychom se jich jít zeptat, jestli chtějí k soudu jít. Klidně můžou přece odmítnout.“
- „Necítila jsem potřebu reagovat na to, jak soud rozhodl, protože mi vyhověl.“
- „Soudce mluvil odborně, nerozuměl jsem mu.“
- „Soudce by se měl určitě v průběhu řízení ptát, zda mu děti rozumí.“

Období po rozhodnutí soudu

Pro druhou fokusní skupinu byly otázky zaměřeny na povědomí o tom, že i po soudním rozhodnutí pokračuje proces sledování vývoje mladých lidí nacházejících se v ústavní péči, zda o této skutečnosti věděli, zda znali svá práva, zda jim bylo známo, že se případně zahajuje řízení o prodloužení doby trvání ústavní výchovy.

Pro třetí fokusní skupinu byly otázky zaměřeny na období po rozhodnutí o svěření dětí do pěstounské péče, kdy je další průběh péče o děti sledován, jsou zjišťovány možnosti návratu do původního pečujícího prostředí.

- **Odpovědi:**

- Mladí lidé ve druhé fokusní skupině vůbec nevěděli, že soudy jejich příběhy ještě dále sledují a kontrolují i po tom, co rozhodnou o nařízení ústavní výchovy a o pěstounské péči.
- Ve třetí fokusní skupině odpověděli na otázku, zda je jim známo, že soud dále pěstounskou péči sleduje a snaží se o návrat dítěte do původní rodiny :
 - „Od soudu to nevím“.
 - „Od OSPOD ano, od doprovodné organizace ano. Jezdíme na školení“.

Závěry první, druhé a třetí fokusní skupiny

V závěru první, druhé a třetí fokusní skupiny se vždy mladí lidé snažili zformulovat vzkazy pro soudce, při jejichž využití by soudci mohli zpřístupnit justiční prostředí a průběh řízení jeho nezletilým účastníkům. V pozitivním vymezení poukázali na to, že by přivítali ze strany soudce neformální přístup, informovanost o tom, jakým způsobem řízení o jejich budoucím životě probíhá, jaká mají v řízení práva, dát možnost výběru prostředí, ve kterém bude probíhat rozhovor, nečinit na dítě nátlak, být empatický k pocitům dítěte, naslouchat mu a nechat mu prostor pro vlastní názor, poskytnout možnost důvěrníka dítěte v řízení. Též se dotázali, jakým způsobem si dítě přeje být o rozhodnutí soudu vyrozuměno. V negativním vymezení pak uvedli, že by s nimi neměl soudce jednat ve špatné náladě, měl by být na rozhovor připraven, nemluvit odborně, trénovat svou komunikaci s dítětem, neklást otázky, na které je dopředu evokována negativní odpověď, neslibovat, co nemůže dodržet, „neodbyt dítě“, nespěchat na něj.

Čtvrtá fokusní skupina

Uvedená fokusní skupina byla specifická svým zaměřením (řízení ve věcech dětí mladších 15 let, které se dopustily činu jinak trestného). Při její realizaci byl dán důraz na zjištění, jakým způsobem byly děti zapojeny do daného řízení, jak byla naplňována jejich participační práva a jak

byly chráněny jejich zájmy. S každým jednotlivcem byl vyplněn dotazník zaměřený na průběh řízení a informace byly získány i od personálu zařízení.

Závěry čtvrté fokusní skupiny

Od dětí bylo zjištěno, že v každém jednotlivém případě měly pozitivní zkušenost s přiděleným obhájcem. Obhájce dětem vysvětloval průběh řízení, jejich práva, projednával s nimi vývoj případu i možná řešení. Při ústních jednáních byl dětem oporou v naplňování jejich procesních práv, jednal i s jejich rodinným systémem. Díky funkci obhájce nevnímaly děti, že by soudy nenaplňovaly jejich práva.

Od zaměstnanců zařízení bylo zjištěno, že systémově dochází k tomu, že se do zařízení dostávají děti, jejichž potřeby v daném konkrétním zařízení není možné naplňovat a je i obtížná systémová spolupráce při snaze o přemístění dětí tam, kde jejich potřeby naplňovány budou. Účel, pro který byly do zařízení umístěny, tak nejen, že není naplňován, ale dochází ke vzniku či prohlubování absence jejich sociálních návyků, získávání nežádoucích zkušeností a k nežádoucímu chování. Velký důraz by měl být kladen na specifické požadavky na každé konkrétní dítě, jejich transparentní popsání a velmi pečlivě by mělo být vybíráno zařízení, kam bude umístováno.

Závěr

V rámci naplňování participačních práv dětí je třeba vycházet z jejich potřeb, které ve svých vzkazech soudcům mladí absolventi soudních řízení v první, druhé a třetí fokusní skupině vyslovili. Jednou z možností, jak naplnit potřeby, je interdisciplinární spolupráce jednotlivých složek systému, do kterých je třeba zapojit i školy, zároveň je možné rozdělit jednotlivé role spolupráce členům interdisciplinárního týmu.

Byť nejvíce jsou vidět v jednáních s rodiči, tím nejdůležitějším člověkem v soudních řízeních je dítě, o jehož kvalitě budoucího života soudci rozhodují.

Pokud se soudci necítí komfortně při rozhovorech s dětmi, mají možnost si k takovému rozhovoru přizvat osobu, která díky své odbornosti a zkušenostem rozhovor bude realizovat za jejich aktivní účasti.

Rozhovory s dětmi a mladými lidmi v rámci soudních řízení jsou nejen realizací jejich participačních práv, ale uvedeným osobním zážitkem dává justice mladé generaci možnost jejího vnímání a vnímání justičního prostředí jako důvěryhodnou instituci, která se o naplnění jejich práv skutečně zajímá.

V případě rozhodování ve věcech dětí mladších 15 let, které se dopustily činu jinak trestného, je nutné v rámci jejich ochrany pečlivě prověřit a zvážit místo, kde budou vykonávat nařízenou ústavní výchovu tak, aby byly zajištěny jejich specifické potřeby.

I přes mnohé negativní zkušenosti se mladí lidé vyjádřili tak, že justici a soudům i přes tuto zkušenost důvěřují.